

<https://doi.org/10.18778/0208-6050.72.09>

Hanka Żerek-Kleszcz

POSŁOWIE ŁĘCZYCCY 1764–1792 I ICH STATUS MAJĄTKOWY

Sejmik – instytucja fundamentalna dla szlacheckiej kultury politycznej i dla szlacheckich wspólnot obywatelskich – od dawna budzi zainteresowanie badaczy¹. Sejmikowi łęczyckiemu została poświęcona monografia J. Włodarczyka oraz kilka cennych artykułów autorstwa M. Wisińskiej i J. Sobczaka². Przedstawione w tym miejscu wyniki badań stanowią dopełnienie tych opracowań. J. Włodarczyk, pesymistycznie oceniając możliwości zbadania statusu majątkowego posłów wybieranych przez sejmik łęczycki, nie podjął tego problemu. Prace M. Wisińskiej, poświęcone przede wszystkim sejmikom począwszy od 1776 r., stawiały sobie za cel zbadanie zasięgu wpływów rywalizujących ze sobą stronnictwa królewskiego i opozycji arystokratycznej, a po ich dekompozycji w okresie Sejmu Wielkiego – wpływów stronnictwa patriotycznego na sejmiku łęczyckim. Praca J. Sobczaka jest monografią jedyne sejmiku, jaki odbył się w Łęczycy po reformie 1791 r.³ Prezentowane badania nawiązują do prac W. Urbana i W. Dworzaczka, poświęconych małopolskiej i wielkopolskiej reprezentacji sejmowej na przełomie XVII

¹ A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*, Warszawa 1888, drugie wydanie, przywoływane w tej pracy, ukazało się w serii *Klasyki Historiografii Polskiej* w oprac. H. Olszewskiego, Warszawa 1978; S. Śreniowski, *Organizacja sejmiku halickiego*, Lwów 1938; J. A. Gierowski, *Sejmik generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948; S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Kraków 1984; idem, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Kraków 1987; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1991; A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988 – tam też na s. 10–17 obszernie omówienie literatury przedmiotu.

² J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973; M. Wisińska, *Sejmik deputacki 1788 roku w Łęczycy*, „Rocznik Łódzki” 1980, t. 29, s. 55–71; eadem, *Łęczyckie wobec Konstytucji 3 maja*, „Rocznik Łódzki” 1987, t. 37, s. 105–125; J. Sobczak, *Organizacja i działalność sejmiku łęczyckiego po reformie 1791 roku*, „Rocznik Łódzki” 1986, t. 36, s. 209–225.

³ O sejmiku tym zob. również W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 114–122.

i XVIII w.⁴ Są także próbą zbadania praktyki udzielania mandatu poselskiego na tle reform z lat 1764–1768, które w regulacjach centralnych i lokalnych określiły zakres biernego prawa wyborczego⁵.

Skład łączycyckiej reprezentacji sejmowej, który przedstawia tab. 1, został w większości ustalony na podstawie laudów sejmiku łączycyckiego wniesionych *per oblatam* do ksiąg grodzkich łączycyckich. Nazwiska posłów na sejm koronacyjny w 1764 r. zostały podane na podstawie diariusza tego sejmu⁶. Ponieważ celem badań było określenie statusu majątkowego parlamentarzystów łączycyckich, badaniami objęto także dwa nietypowe komplety posłów, których mandaty nie zostały zrealizowane. Byli to posłowie na sejm zwyczajny w 1768 r. (sejm ten nie odbył się) oraz wybrani na rozdwojonym sejmiku w 1776 r. posłowie, których nie dopuszczono do izby poselskiej⁷.

Tabela 1

Posłowie łączycy 1764–1792

Lp.	Nazwisko i imię	Sejm roku	Urząd, tytuł
1	2	3	4
1.	Bardziński Klemens	1776	stolnikowicz brzeziński
2.	Błociszewski Tadeusz	1790	generał major wojsk koronnych
3.	Brochocki Jan Tomasz	1764	stolnik brzeziński
		1776	chorąży większy łączycycki
4.	Byszewski Józef	1778	szambelan królewski
5.	Byszewski Tomasz	1790	regent ziemski łączycycki
6.	Czarnecki Wawrzyniec	1780	stolnik inowłodzki, podstarosta łączycycki
7.	Dąbrowski Onufry	1778	podstoli orłowski
		1786	chorąży orłowski
8.	Dunin Rupert	1764	podczaszyc brzeziński
		1773–1775	stolnik orłowski
		1776	stolnik orłowski
		1780	stolnik brzeziński

⁴ W. Urban, *Skład społeczny i ideologia sejmiku krakowskiego w latach 1572–1606*, „Przegląd Historyczny” 1953, t. 44, z. 3, s. 309–331; W. Dworzaczek, *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmowej w latach 1572–1655*, „Roczniki Historyczne” 1957, R. 23, s. 281–310.

⁵ A. Lityński, *op. cit.*, s. 111–118.

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], Księgi grodzkie łączycyckie – oblaty [dalej: ŁGObl.], 53, k. 425, 590; 81, k. 263; 97, k. 156–156v; 107, k. 50; 118, k. 413v; 126, k. 381; 139, k. 194; Księgi grodzkie łączycyckie – relacje [dalej: ŁGRel.], 241B, k. 144; 242B, k. 45. Bibl. PAN w Krakowie, rkps Teki Pawińskiego, *Lauda łączycyckie*, cz. 4, s. 471–821; *Dyaryusz seymu coronationis [...] zebrany*, Warszawa 1764, druk. SJ, k. Pp.

⁷ W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków 1948, s. 41; J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmów polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 369; M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 56–57.

Tabela 1 (cd.)

1	2	3	4
9.	Dzierzbicki Onufry	1768	kpt wojsk koronnych
10.	Dzierzbicki Szymon	1764	chorąży mniejszy łączycki
		1767–1768	chorąży mniejszy łączycki
11.	Dzierzbicki Teodor	1766	starosta wartelski
		1782	starosta wartelski
		1784	starosta wartelski
12.	Gajewski Jan Nepomucen	1788	podśudek łączycki
13.	Gomoliński Ignacy	1768	podkomorzyc łączycki
		1773–1775	wiceinstygator koronny
		1778	instygator koronny
		1780	instygator koronny
14.	Gomoliński Karol	1764	podkomorzy łączycki
15.	Janikowski Konstanty	1782	pułkownik wojsk koronnych
		1790	pułkownik wojsk koronnych
16.	Jerzmanowski Franciszek	1773–1775	pisarz grodzki przedecki
		1776	pisarz grodzki przedecki
		1782	pisarz grodzki przedecki
		1786	chorąży inowłodzki
		1788	chorąży inowłodzki
17.	Kossowski Antoni	1782	–
18.	Kossowski Roch	1764	podskarbi nadworny koronny
		1764	podskarbi nadworny koronny
		1766	podskarbi nadworny koronny
19.	Koźuchowski Stanisław	1773–1775	podczaszy orłowski
20.	Kretkowski Feliks	1790	–
21.	Krosnowski Jan	1784	podczaszy łączycki
22.	Małachowski Adam	1764	krajczy koronny
23.	Mączyński Franciszek	1788	podczaszy łączycki
24.	Mikorski Paweł	1776	podstarosta łączycki
		1778	podstarosta łączycki
25.	Nakwaski Cyprian	1788	podkomorzy królewski
26.	Ostrowski Wojciech	1766	podśudek łączycki
		1767–1768	podśudek łączycki
		1776	podśudek łączycki
27.	Stokowski Jan	1776	chorąży inowłodzki
		1784	chorąży mniejszy łączycki
		1786	podkomorzy łączycki
28.	Szczawiński Jan	1768	miecznik orłowski
29.	Turski Tomasz	1767–1768	chorąży mniejszy łączycki
		1768	chorąży mniejszy łączycki
30.	Walewski Atanazy	1764	szambelan królewski
		1766	szambelan królewski
		1776	szambelan królewski
		1786	szambelan królewski
31.	Wessel Stanisław	1767–1768	starosta golubski
32.	Wilkanowski Franciszek	1780	sędzia ziemski łączycki
33.	Wilkanowski Onufry	1784	łowczy łączycki

Stan posiadania posłów łączyckich został ustalony na podstawie wnoszonych do grodu łączyckiego transakcji majątkowych (akty kupna-sprzedaży, przeniesienia tytułów własności, czyli rezygnacje, przejęcia sukcesji, działy majątkowe) oraz dwu taryf podymnego sporządzonych w 1775 i 1790 r.⁸ Jednostką majątkową służącą do stratyfikacji grupy poselskiej była wieś. To „prymitywne” kryterium wioskowe, jak konstatował W. Dworzaczek, pozostaje ciągle jedynym wskaźnikiem, który wyraża zróżnicowanie majątkowe szlachty na różnych obszarach i w różnym czasie, pozwala na zestawienia statystyczne, daje podstawę do porównań i uogólnień wyników badań⁹. Wyniki badań zostały przedstawione w tab. 2. Podstawowe znaczenie mają w niej informacje odnoszące się do stanu posiadania na terenie województwa łączyckiego, normy prawa stanowionego wiązały bowiem ściśle *activitas* na sejmikach z faktem dysponowania majątkiem ziemskim na obszarze objętym działalnością sejmiku. W tabeli tej uwzględniono też inne źródła dochodów, płynące z dzierżenia dóbr królewskich i kościelnych. Wyniki badań ustalające stan posiadania dóbr ziemskich na obszarze woj. łączyckiego mogą być obciążone pewnymi błędami, wynikającymi z niejasności zapisów źródłowych. Wśród nich należy wymienić traktowanie w aktach majątkowych jako odrębnych wsi folwarków, niewielkich przysiółków czy osad młyńskich. Wsie odnotowywano też pod dwoma nazwami (Świechy, czyli Łątków Mały Gomolińskich, Mikstal albo Rdłutów J. T. Brochockiego). Tak ustalona liczba wsi może być zawyżona, nie zawsze bowiem da się zapisy te weryfikować poprzez inwentarze dóbr. Nie są to jednak przekłamania grożące obaleniem przedstawionej klasyfikacji, gdyż mogą dotyczyć jedynie grupy najzamożniejszych posiadaczy.

Prawa osób uczestniczących w sejmikach były jednym z elementów modernizacji ustroju politycznego w czasie sejmu konwokacyjnego 1764 r. Sejm ten zastrzegł prawa wyborcze na sejmikach dokonujących elekcji dla posesjonatów danego województwa i przyjął zasadę podejmowania decyzji większością głosów. Kwestie proceduralne oddano do decyzji sejmików partykularnych¹⁰.

Laudum określające zasady podejmowania decyzji oraz zakres biernego i czynnego prawa wyborczego uchwalił sejmik łączycki obradujący pod węzłem konfederacji generalnej 27 sierpnia 1766 r.¹¹ W kwestii sposobu podejmowania decyzji szlachta łączycka szukała kompromisu między zasadą

⁸ AGAD, Księgi grodzkie łączyckie – varia 7 [dalej: LGVaria]; 11.

⁹ W. Dworzaczek, *op. cit.*, s. 282–296; W. Urban, *op. cit.*, s. 313–314. Zob. też uwagi metodologiczne w tej kwestii w: W. Szczygielski, *Koncentracja szlacheckiej własności ziemskiej w Szadkowskiem w latach 1629–1789*, „Rocznik Łódzki” 1978, t. 26, s. 29–30.

¹⁰ *Volumina Legum* [dalej: *Vol. Leg.*], t. 70, Petersburg 1860, s. 31, 34, 155–156; A. Lityński, *op. cit.*, s. 114–117.

¹¹ AGAD, LGRel. 241B, k. 144–144v.

Tabela 2

Status majątkowy posłów łęczyckich 1764-1792

Lp.	Nazwisko i imię	Liczba wsi dziedzicznych i zastawnych w woj. łęczyckim	Liczba miast	Dobra poza woj. łęczyckim	Królewszczyzny w woj. łęczyckim	Królewszczyzny poza woj. łęczyckim	Dzierżawa dóbr duchownych
1	Dunin Rupert (4)	3-13	-	+	+	-	+
2	Brochocki Jan Tomasz (2)	12,5 (15)	-	-	-	-	-
3	Szczawiński Jan (1)	11	-	+	-	-	-
4	Gomoliński Karol (1)	10	1	-	+	-	-
5	Gomoliński Ignacy (4)	10 (12)	1	.	+	-	-
6	Dzierzbicki Szymon (2)	6-8 (13)	1	-	+	+	-
7	Mączyński Antoni (1)	8	-	-	-	-	-
8	Stokowski Jan (3)	2-7 (10)	1	-	-	-	+
9	Nakwaski Cyprian (1)	7	-	+	-	+	-
10	Błociszewski Tadeusz (1)	7	-	.	+	-	-
11	Czarnecki Wawrzyniec (1)	6	1	+	+	-	-
12	Dąbrowski Onufry (2)	6	-	-	-	-	-
13	Krosnowski Jan (1)	6	-	+	-	-	-
14	Wilkanowski Franciszek (1)	6	-	-	-	-	-
15	Jerzmanowski Franciszek (5)	1,5-6	-	+	-	-	-
16	Kossowski Antoni (1)	5,5	-	.	-	-	-
17	Wessel Stanisław (1)	1	-	+	-	+	-
18	Bardziński Klemens (1)	4	-	-	-	-	-
19	Kożuchowski Stanisław	4 (5)	-	-	-	-	-
20	Kretkowski Feliks (1)	3,5	-	.	-	-	-
21	Byszewski Józef (1)	3,5	-	-	-	-	-
22	Mikorski Paweł (2)	3,5	-	+	-	-	-
23	Gajewski Jan Nepomucen (1)	2	1	-	-	-	-
24	Wilkanowski Onufry (1)	2	-	-	+	-	-

Tabela 2 (cd.)

Lp.	Nazwisko i imię	Liczba wsi dziedzicznych i zastawnych w woj. łęczyckim	Liczba miast	Dobra poza woj. łęczyckim	Królewszczyzny w woj. łęczyckim	Królewszczyzny poza woj. łęczyckim	Dzierżawa dóbr duchownych
25	Ostrowski Wojciech (3)	2 (4)	-	+	+	-	-
26	Byszewski Tomasz (1)	2	-	-	-	-	-
27	Turski Tomasz (2)	2	-	-	-	-	-
28	Dzierzbicki Teodor (3)	1	-	+	-	+	-
29	Janikowski Konstanty (2)	0,5	-	.	-	-	-
30	Kossowski Roch (3)	-	-	+	-	+	-
31	Małachowski Adam (1)	-	-	+	-	+	-
32	Walewski Atanazy (4)	-	-	+	-	-	-
33	Dzierzbicki Onufry (1)	.	-	.	-	.	-

U w a g a: w nawiasie przy nazwisku podano liczbę mandatów poselskich. W rubryce 1 zaznaczono rozpiętość majątku posłów, którzy sprawowali kilkakrotnie funkcję poselską, o ile ulegał on zmianie. W nawiasie podano wielkość majątku w momencie jego największego skupienia.

jednomyślności i większości głosów. Za pierwszą zasadę przyjmowano jednomyślność i powszechny konsensus. Dopiero wówczas, gdyby obrady „powszechną zgodą i zezwoleniem dochodzić nie mogły”, dopuszczano głosowanie, w którym decydować miała większość głosów. Kompromis ten zapisano w laudum dwukrotnie – raz jako ogólną zasadę podejmowania decyzji, powtórnie – opisując procedury liczenia głosów i podkreślając, że „*pluralitas* z kresek ma decydować” przy braku zgody.

W drugiej kluczowej z ustrojowego punktu widzenia sprawie – zakresu praw przysługujących szlachcie uczestniczącej w sejmiku – podjęto następujące postanowienie. Nakazano regentom grodzkim i ziemskim spisać „registów obywatelów”, nie szlachty, a właśnie obywateli. Obywatelem szlachcie stawał się z tytułu posiadania posesji na obszarze działania sejmiku. Laudum nie wprowadzało żadnych rozróżnień co do tytułu dzierżenia dóbr ziemskich (dziedzictwo, zastaw, dzierżawa, niedział braterski), umieszczonych później w konstytucjach z 1768 i 1791 r.¹² Rejestr obywateli miał być sporządzony według dwu kryteriów – dzierzonych urzędów i posiadanych dóbr ziemskich¹³. Imienny rejestr urzędników był niezbędny dla ustalenia osoby zagajającej sejmik. Rola ta tradycyjnie przypadać miała najwyższemu rangą w hierarchii urzędów ziemskich. Pełny rejestr obywatelski służyć miał do określenia praw przysługujących obecnym na sejmiku. Odbierał osobom nie mającym posesji bierne prawa wyborcze – „takie bowiem obywatelów spisanie” zatamować miało drogę „czyli do funkcji, czyli do urzędowania nie będącym z nami *in paritate iura et status*”.

Użyte w laudum z 1766 r. określenie *paritas iura et status* wymaga rozstrzygnięcia kwestii, co mianowicie wprowadzało ów stan nierówności w dostępie do sejmiku i będących w jego dyspozycji funkcji oraz urzędów. Na warunek posesyjności patrzy się na ogół z – by użyć niemodnego dziś zwrotu – klasowego punktu widzenia, jako na warunek dopuszczający do praw publicznych ze względu na posiadanie bądź nieposiadanie jakiegokolwiek własności ziemskiej. Tymczasem przewidziany w laudum sposób ustalania rejestru obywatelskiego wskazuje, że posesyjność rozumiano także jako kryterium przynależności do lokalnej wspólnoty politycznej. Rejestry obywateli-szlachty dokumentowały stan posiadania tylko na obszarze województwa łączyckiego. Odmawiały zatem każdemu, kto nie byłby posesjonatem na

¹² Rozróżnienie takie wprowadziła w 1764 r. konstytucja *O obieraniu posłów na sejmy i deputatów na trybunał w województwach poznańskim, kaliskim i ziemi wschodniej*, Vol. Leg., t. 7, s. 155; t. 9, Kraków 1889, s. 234.

¹³ „Według urzędów jednych, drugich bez urzędów, ale według possessyi w ziemi i powiatach mianych”. Zwrot mówiący o ziemi i powiatach odnosi się do wyrażonego w laudum przekonania o strukturze administracyjnej i sądowej woj. łączyckiego. Miało się ono składać z ziemi łączyckiej oraz trzech powiatów: brzezińskiego, inowłodzkiego i orłowskiego. Zob. AGAD, ŁGRel. 241B, k. 144.

tym obszarze, prawa do bycia wybranym do funkcji publicznej przez sejmik łączycki¹⁴.

Laudum łączyckie z 1766 r. wprowadzało jeszcze jeden warunek posiadania biernego prawa wyborczego. Była nim aktywność obywatelska, jej zaś wykładnikiem – udział w zgromadzeniach sejmikowych. Każdy urzędnik ziemski lub tylko obywatel, który byłby nieobecny na 4 sejmikach, tracił prawo do bycia wybranym – „ten pretendować funkcji żadnej nie ma, i kandydatem nawet, nie tylko obranym być nie może”. Senatorowie zaś nieobecni na 4 sejmikach tracili prawo do ich zagajania. Choć laudum tego nie precyzuje, należy przyjąć, że chodziło o nieobecność na 4 kolejnych zgromadzeniach. Spisy obywateli pełniłyby zatem także rolę list obecności na sejmikach. Być może opisany wyżej wymóg aktywności obywatelskiej przyczynił się do trwałego wzrostu frekwencji na sejmikach w epoce stanisławowskiej¹⁵.

Podjmując takie decyzje dotyczące organizacji i składu sejmiku łączyckiego, szlachta powoływała się na prawa z 1685 r. „wielość głosów na wszelkich sejmikach nam przypisujących” oraz na konstytucje sejmu konwokacyjnego 1764 r. Jednak wbrew temu co zapisano w laudum, regulacje sejmiku łączyckiego nie były reasumpcją prawa XVII-wiecznego. Konstytucja z 1685 r. odnosiła się tylko do województw kujawskich, choć była w niej mowa o tym, że sejmik radziejowski postąpił „przykładem województw wielkopolskich”¹⁶. Sejmik łączycki uzyskał potwierdzenie swego laudum przez sejm w 1766 r. w konstytucji *Ubezpieczenie sejmików województwa łączyckiego*¹⁷.

W 1768 r. sejm repninowski uchwalił konstytucję *Porządek sejmikowania*, która była mniej radykalna niż lokalne regulacje przyjęte w laudum łączyckim w 1766 r. Przyznała ona prawo do udziału w sejmikach szlachcie rodowej i indygenom posiadającym na obszarze działania sejmiku posesje dziedziczne, zastawne i dzierżawne. Prawo to obejmowało synów i braci właścicieli i posesorów dóbr. Do udziału w sejmikach dopuszczono także *familiantów* wspólnot lokalnych, tj. ludzi, których przodkowie wywodzili się z niej.

¹⁴ W tym duchu wypowiadały się XVII-wieczne konstytucje wprowadzające na niektórych sejmikach zasadę większości i przyznające *activitas* tylko posesjonatom danego województwa, powiatu lub ziemi. *Vol. Leg.*, t. 3, Petersburg 1859, s. 10, 85, 89, 90, 97; t. 5, Petersburg 1860, s. 354. Tak też „imposesyjność” rozumieł S. Śreniowski, *op. cit.*, s. 14–20 i J. A. Gierowski, *op. cit.*, s. 45–46. Procedura liczenia głosów przewidziana w laudum łączyckim z 1766 r. na wypadek braku konsensusu wskazuje, że brak własności ziemskiej na tym obszarze pozbawiał też czynnych praw wyborczych. Głosować bowiem miano imiennie według rejestrów, składając wota marszałkowi i asesorom.

¹⁵ Zjawisko sygnalizowane przez J. Włodarczyka, *op. cit.*, s. 59. Podnoszą je też inni badacze, wiążąc jednak z udziałem gołoty szlacheckiej; zob. A. Lityński, *op. cit.*, s. 112–113.

¹⁶ *Vol. Leg.*, t. 5, s. 354.

¹⁷ *Ibidem*, t. 7, s. 218.

Wszakże pod warunkiem przyjęcia ich do wspólnoty przez aktualnych posesjonatów. W ostatnich postanowieniach omawianej konstytucji potwierdzono dawniejsze prawa dotyczące sejmików partykularnych, o ile nie stały one w sprzeczności z obecnymi unormowaniami¹⁸. Sejmik łączycki po 1768 r. nie wypowiadał się w kwestii praw osób w nim uczestniczących. Praktyka stosowana przy wyborach poselskich wskazuje na stosowanie biernego prawa wyborczego wyłącznie wobec posesjonatów, także tych, których majątki leżały poza granicami województwa, odpowiadających konstytucyjnej kategorii *familiantów*¹⁹.

Sejmiki łączyckie dokonały w latach 1764–1790 piętnastu elekcji poselskich, udzielając łącznie 60 mandatów. Mandatami poselskimi w epoce stanisławowskiej obdarzono 33 osoby. W gronie tym znaleźli się ludzie, których sejmik łączycki obdarzył w badanym okresie tylko jeden raz mandatem. Było ich 19, stanowią zatem w badanej zbiorowości grupę dominującą. Nie wszyscy oni byli parlamentarzystami jednego tylko sejmiku. W grupie tej znaleźli się bowiem dwaj wybitni przedstawiciele partykularza łączyckiego, którzy posłowaniem na sejmy epoki stanisławowskiej kończyli wielkie kariery lokalne. Byli to podkomorzy łączycki Karol Gomoliński, posłujący w wieku blisko 70 lat na sejm konwokacyjny 1764 r. oraz Franciszek Wilkanowski, sędzia ziemski łączycki, posłujący po raz ostatni w 1780 r.²⁰ Posłami jednego sejmiku nie byli także krajczy koronny Adam Małachowski i Cyprian Nakwaski. Małachowski, jeden z najaktywniejszych

¹⁸ *Ibidem*, s. 293–294.

¹⁹ Sejmik wypowiadał się jedynie w sprawach technicznych szczegółów głosowania, domagając się korekty konstytucji z 1768 r. Zob. AGAD, ŁGObl. 81, k. 259. Spór o funkcję deputata na Trybunał Koronny w 1788 r. między Ignacym Stokowskim a Michałem Chobrzyńskim i zarzuty, jakie oponenty postawili sobie nawzajem, świadczą o instrumentalnym traktowaniu norm prawa stanowionego w warunkach ostrej rywalizacji politycznej. Chobrzyńskiemu, podstolicowi brzezińskiemu, stawiano bowiem zarzut braku posesji. Na zarzut ten ojciec kandydata Walenty Chobrzyński odpowiadał, że posiada majątek, „który jest wystarczający tak na zakład odpowiedzi dla syna, jak ku dopełnieniu prawa przepisów”. Zob. AGAD, ŁGObl. 124, k. 490; M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 65–68.

²⁰ W. Konopczyński, *Gomoliński Karol*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. 8, Kraków 1959–1960, s. 270–271. F. Wilkanowski w służbie publicznej znajdował się od 1735 r., gdy sejmik powierzył mu administrowanie lokalnymi podatkami w pow. brzezińskim. W roku następnym został pisarzem ziemskim łączyckim, a w 1757 – sędzią ziemskim. Schyłek życia uniemożliwiał mu sprawne wykonywanie urzędu, skoro sejmik łączycki dwukrotnie w 1778 i 1782 r. ubiegał się o ustanowienie dlań subdelegata. W 1783 r. znaleziono honorowe wyjście z sytuacji, jakim była nominacja na wysoki, lecz tylko tytułarny, urząd chorążego większego łączyckiego. Zmarł w 1784 r. Zob. AGAD, ŁGObl. 81, k. 260; 97, k. 141–141v; *Urzednicy województw łączyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, s. 56, 76, 88. Sejmik łączycki w 1780 r. wybrał do funkcji poselskiej jeszcze jednego wiekowego kandydata, Wawrzyńca Czarneckiego, stolnika inowłodzkiego i podstarostę łączyckiego. Jest wątpliwe czy wybór tak czcigodnych starców był zwycięstwem stronnictwa regalistycznego, jak chce M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 56–57.

parlamentarzystów epoki saskiej posłował z sejmiku łęczyckiego już w 1758 i 1762 r. Nakwaskiego wcześniej, bo w 1780 i 1784 r., powołał do funkcji poselskiej sejmik wyszogrodzki²¹.

Wielokrotnie obdarzano mandatami poselskimi 14 osób, w tym dwukrotnie – 6, trzykrotnie – 4, czterokrotnie – 3 i pięciokrotnie – 1 osobę. Najczęściej obdarowywanym mandatem poselskim był Franciszek Jerzmanowski, jeden z bohaterów pierwszego sejmiku rozbiorowego, bodaj najwybitniejszy poseł łęczycki tej epoki. Wśród posłów, którym powierzono mandat 3- lub 4-krotnie, przeważali regaliści lub ludzie związani u progu epoki z Familiją i królem (Teodor Dzierzbicki, Ignacy Gomoliński, Roch Kossowski, Jan Stokowski, Atanazy Walewski), a także kolejny opozycjonista z 1773 r. – Rupert Dunin. Zwraca uwagę fakt powierzenia funkcji poselskiej doświadczonym parlamentarzystom i politykom przez sejmiki w roku 1764 (na sejm konwokacyjny), 1776 (przez sejmik regalistyczny), 1780 i 1786 r. Debiutanci znaleźli się w większości wśród posłów wybranych w 1768 i 1790 r.

Kryterium używanym w badaniach nad składem społecznym sejmików były urzędy, godności i tytuły²². Kryterium to przyjął jako jedyne dla opisu zbiorowości posłów łęczyckich J. Włodarczyk²³. Autor ten tytuły i godności potraktował niezwykle szeroko, stawiając na równi urzędy dające władzę, zwyczajowe tytuły przyznawane synom urzędników, rangi wojskowe, tytuły szambelańskie itp. Jak można wnosić z przedstawionych wyników – także tytuły już nieprzysługujące w związku z wcześniejszymi rezygnacjami z urzędów. W wynikach badań tego autora wszyscy posłowie wybrani w latach 1751–1790 byli wyróżnieni jakimś tytułem. Tymczasem wybrany posłem w 1782 r. Antoni Kossowski nie był już starostą przeddeckim, zrezygnował bowiem z tego starostwa w 1774 r. Podobnie poseł na Sejm Wielki drugiej kadencji Feliks Kretkowski w momencie wyboru nie był już podstolim radziejowskim, który to urząd złożył w 1785 r.²⁴

Dla przedstawienia grupy posłów według kryterium prestiżu mierzonego osiągniętymi urzędami i godnościami, punktem odniesienia była liczba 60 mandatów. Status społeczny i miejsce w hierarchii osób wybieranych wielokrotnie i w kilkunastoletnim przedziale czasu ulegały zmianom, które odnotowano w tab. 1. Jako posłów utytułowanych traktowano osoby obdarzone urzędami pochodzącymi z nominacji królewskiej, które mieściły się w hierarchii urzędów ziemskich w rozumieniu konstytucji z 1611 r. oraz

²¹ Z. Zielińska, *Malachowski Adam Leon*, PSB, t. 19, Wrocław 1974, s. 386–388; W. Szczygielski, *Nakwaski Cyprian*, PSB, t. 22, Wrocław 1977, s. 478–479.

²² A. Pawiński, *op. cit.*, s. 126–128; S. Śreniowski, *op. cit.*, s. 25; J. A. Gierowski, *op. cit.*, s. 50–55; W. Dworzaczek, *op. cit.*, s. 299–305.

²³ J. Włodarczyk, *op. cit.*, s. 69–73.

²⁴ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, Kórnik 1990, s. 154, 157.

urzędami dygnitarskimi w rozumieniu konstytucji z 1768 r., określonymi tam jako *urzędnicy więksi* (podskarbi, krajczy) i *urzędnicy nadworni* (instygator)²⁵. W badanym okresie sejmik łęczycki udzielił 7-krotnie mandatu poselskiego dygnitarzom (12% mandatów). Dygnitarzami posługującymi z sejmiku łęczyckiego byli krajczy koronny A. Małachowski (sejm konwokacyjny 1764 r.), podskarbi nadworny koronny Roch Kossowski (sejmy konwokacyjny i koronacyjny 1764 r., sejm 1766 r.) oraz Ignacy Gomoliński jako instygator koronny posługujący w latach 1773–1775, 1778, 1780. Urzędnicy ziemscy województwa łęczyckiego otrzymali od sejmiku 30 mandatów (50%). Na dwa sejmy w 1782 i drugą kadencję Sejmu Wielkiego w 1790 r. nie wybrano żadnego urzędnika ziemskiego.

W badanej zbiorowości można też, stosując inne kryterium, wyodrębnić grupę urzędników sądowych – ziemskich, grodzkich i nadwornych, owych parlamentarzystów – prawników, do których tak wielką wagę przywiązywał W. Dworzaczek²⁶. W czasie sprawowania funkcji poselskiej z urzędami sądowymi związanych było 16 osób (27%).

Z grupy posłów łęczyckich awans do senatu osiągnęli Szymon Dzierzbicki – kasztelan brzeziński i w latach 1775–1787 wojewoda łęczycki oraz Antoni Kossowski – kasztelan inowłodzki, ostatni na tym urzędzie, nominowany w 1785 r.²⁷

Przedstawienie statusu majątkowego posłów łęczyckich – poza kwestiami dyskusyjnymi, sygnalizowanymi w części wstępnej – zrodziło kilka innych problemów. Najmniej wątpliwości budzi określenie stanu posiadania osób dzierżących mandat poselski tylko raz lub dwa razy w krótkim odstępie czasu. Zwłaszcza jeśli informacje źródłowe o ich majątku powstały w czasie bliskim bądź współczesnym sprawowaniu funkcji poselskiej lub jeśli ich sytuacja majątkowa w długim przedziale czasu pozostawała ustabilizowana. Dotyczy to zresztą zdecydowanej większości posłów łęczyckich. Kłopoty powstają w przypadku posłów sprawujących mandat wielokrotnie, których status majątkowy ulegał przy tym zmianie w czasie. Trudności te próbowano rozwiązać pokazując stan majątku u progu kariery parlamentarnej i odnotowując jego zmianę w trakcie jej trwania. Jako dodatkową informacją określającą status majątkowy posłużono się liczbą wsi posiadanych w momencie największego skupienia dóbr ziemskich. Poza tym pozostają jeszcze trudności, z którymi borykali się w XVIII w. twórcy prawa o sejmikach – określenia statusu synów i braci posesjonatów. W przypadku posłów łęczyckich dotyczy to R. Dunina i I. Gomolińskiego, którzy rozpoczęli kariery poselskie nie mając majątku wydzielonego z dóbr ojca. Dotyczy to

²⁵ *Vol. Leg.*, t. 3, s. 16; t. 7, s. 292–293.

²⁶ W. Dworzaczek, *op. cit.*, s. 305.

²⁷ *Urzędnicy województw łęczyckiego...*, s. 26, 41, 100.

także Klemensa Bardzińskiego, który obok majątku własnego dzierżył po śmierci ojca wsi w ramach niedziału braterskiego. Realny stan posiadania, przedstawiony w tab. 2, nie uwzględnia wydzielonych z sukcesji po ojcach wsi dzierzonych na prawie dożywocia przez matki (I. Gomoliński, A. Mączyński).

Dla jednego z posłów łęczyckich – Onufrego Dzierzbickiego – nie udało się ustalić stanu majątkowego. Był on synem Piotra, miecznika łęczyckiego i Teresy Kwiatkowskiej, ale w obecnym stanie badań również i majątek jego ojca nie jest znany. Można go niewątpliwie umieścić w gronie przewidzianych przez konstytucję 1768 r. *familiantów* lokalnej wspólnoty politycznej ze względu na urząd ojca i pokrewieństwo z S. Dzierzbickim i jego braćmi²⁸.

Do grupy *familiantów* należy zaliczyć również nie mających dóbr ziemskich w woj. łęczyckim A. Małachowskiego, R. Kossowskiego i A. Walewskiego. Małachowski i Kossowski należeli do rodów, których gniazda – Małachowice i Głogowa, dawno wyszły z ich rąk – leżały w woj. łęczyckim. Krajczy koronny był synem senatora z tego obszaru – Józefa Małachowskiego, kasztelana inowłodzkiego. Atanazy Walewski, jeden z filarów stronnictwa regalistycznego, potomek senatorów łęczyckich, syn Józefa, kasztelana i wnuk także Józefa, wojewody łęczyckiego, nie posiadał dóbr na tym obszarze w badanym okresie. Dziedzic znacznej fortuny po dziadku i ojcu, miał posiadłości w woj. sieradzkim, rawskim i sandomierskim. Najbliższe woj. łęczyckiemu były przygraniczne dobra walewickie, leżące już w woj. rawskim. Ostatnią wieś, jaką dzierżył w Łęczyckim, scedował mężowi swej siostry Joanny Heleny S. Dzierzbickiemu w 1763 r.²⁹

Pozostali posłowie woj. łęczyckiego epoki stanisławowskiej (29 osób), to posesjonaci i w znacznej części posesjonaci – jak na lokalne warunki – niezwykle majątni. Podstawą do takiej oceny jest z jednej strony klasyfikacja szlacheckich posiadaczy skonstruowana przez W. Dworzaczka, z drugiej zaś wyniki badań T. Sobczaka nad szlacheckimi majątkami na tym obszarze u schyłku XVIII w. W. Dworzaczek proponował podział szlacheckich posiadaczy na następujące kategorie: 1) właściciele ponad 20 wsi (magnateria), 2) właściciele 11–20 wsi (szlachta bogata), 3) właściciele 6–10 wsi (szlachta zamożna), 4) właściciele 1–5 wsi (szlachta średnia), 5) właściciele mniej niż 1 wsi (szlachta drobna)³⁰.

²⁸ Nie był jednak tak blisko z nimi spokrewniony, jak chciał A. Boniecki sugerujący, że był ich bratankiem. Mieli wspólnego przodka w osobie Felicjana Dzierzbickiego, dla którego Onufry był prawnukiem (po Pawle), a Szymon wnukiem (po Piotrze). A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 5, Warszawa 1902, s. 188.

²⁹ Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Kazimierza Walewskiego z Tubądzina 41, k. 122–123; AGAD, Księgi grodzkie sieradzkie – inskrypcje 213, k. 336–336v; 218, k. 310v–311; Księgi grodzkie łęczyckie – inskrypcje 362, k. 128–128v; M. Wiśnińska, *Sejmik deputacki...*, s. 57–61.

³⁰ W. Dworzaczek, *op. cit.*, s. 296. Por. nieco odmienną klasyfikację W. Urbana, *op. cit.*, s. 314; W. Szczygielski, *Koncentracja szlacheckiej własności...*, s. 29–30, tam też uwagi o kłopotach terminologicznych.

Traktując dla uproszczenia posiadane przez posłów miasteczka na równi z wioskami, można do grona właścicieli fortun ponad 10-wioskowych zaliczyć R. Dunina, J. T. Brochockiego, J. Szczawińskiego oraz Karola – ojca i Ignacego – syna Gomolińskich. Owych 5 parlamentarzystów stanowi 15% badanej zbiorowości. Do grupy posiadaczy fortun mieszczących się w przedziale 6–10 wsi należało 11 posłów (wliczając do niej A. Kossowskiego z 5 pełnymi i częścią kolejnej wsi). W grupie tej, stanowiącej 33% badanej zbiorowości, znaleźli się S. Dzierzbicki i J. Stokowski, podkomorzy łączycki, których majątki w pełnym rozkwicie, ale już po skończeniu karier poselskich, sięgnęły bariery 10 wsi. Należy podkreślić, że znalazła się tu połowa posłów reprezentujących Łęczyckie na Sejmie Wielkim w obu jego kadencjach (A. Mączyński, C. Nakwaski, T. Błociszewski, F. Jerzmanowski). Ponad trzecią część (36%) reprezentacji sejmowej stanowili posłowie, których majątki mieściły się w przedziale 1–5 wsi. Było ich dwunastu. Najmniejszym stanem posiadania w woj. łączyckim legitymował się stronnik hetmana K. F. Branickiego – Konstanty Janikowski, który był prawdopodobnie właścicielem tylko części Chojen³¹.

Według badań T. Sobczaka, na obszarze woj. łączyckiego w 1790 r. było 677 majątków szlacheckich. W tej liczbie znajdowało się 376 majątków szlachty cząstkowej (poniżej 1 wsi), 296 majątków mieszczących się w przedziale 1–5 wsi (w tym 181 majątków jednowioskowych), 6 majątków obejmujących 6–10 wsi i 3 majątki liczące powyżej 10 wsi. W woj. łączyckim nie było majątku, który obejmowałby ponad 20 wsi. Najobszerniejszy majątek w 1790 r. liczył 13 wsi i należał do Ruperta Dunina, chorążego łączyckiego³².

Oczywiście stan posiadania szlachty w 1790 r. nie ujmował majątków skupionych przed tym rokiem, które uległy już rozproszению lub przebudowie (majątki J. T. Brochockiego i J. Szczawińskiego). Odzwierciedla jednak proporcje, które występowały w całej epoce stanisławowskiej.

Konfrontując dane T. Sobczaka z wynikami badań przedstawionymi w tab. 2 można powiedzieć, że blisko połowa posłów reprezentowała status majątkowy odpowiadający zaledwie 1,2% całej populacji szlacheckich posiadaczy na tym obszarze (majątki liczące 6 i więcej osad). W tym 5 osób (15% grupy poselskiej) miało status majątkowy odpowiadający 0,4% populacji.

³¹ Taryfa podatkowa z 1775 r. nie wymienia imienia Janikowskiego. W akcie sprzedaży części dóbr Chojny z 23.06.1785 r. jest mowa o wyłączeniu z dóbr będących przedmiotem transakcji części pułkownikowej Janikowskiej. AGAD, ŁGVaria 7, k. 26; ŁGObl. 125, k. 185v; W. Szczygielski, *Janikowski Konstanty*, PSB, t. 10, Wrocław 1962–1963, s. 517–518.

³² T. Sobczak, *Zmiany w stanie posiadania dóbr ziemskich w województwie łączyckim od XVI do XVIII w.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1955, t. 17, s. 182–183, tab. VIII.

W praktyce zatem sejmik łęczycki stosował przy udzielaniu mandatu poselskiego bardzo wysoki cenzus majątkowy³³.

Nie wiemy, jak liczna była szlachta w woj. łęczyckim w drugiej połowie XVIII w. Przyjmując jako punkt odniesienia liczbę majątków ziemskich w 1790 r. trzeba uznać owych 29–30 lokalnych posesjonatów obdarzonych mandatem poselskim w latach 1764–1792 za grupę ściśle elitarną zarówno w znaczeniu elity politycznej, jak i elity majątkowej. W zakończeniu należy zasygnalizować, że większość osób stanowiących tę grupę łączyły także silne i bliskie więzi pokrewieństwa i powinowactwa.

Hanka Żerek-Kleszcz

THE DEPUTIES OF ŁĘCZYCA 1764–1792 AND THEIR FINANCIAL STATUS

The present article discusses results of the research into a number of Sejm deputies elected by the local electoral body in Łęczyca between the years 1764–1792. On the basis of the so-called lauds of these electoral bodies, it has been determined that during the above-mentioned period 15 local elections were held and those gave mandates to 33 people. A number of the elected deputies were given their functions many times.

Financial status of those persons was determined upon the basis of a variety of documents showing purchase and selling transactions of the deputies' properties and tax tables of the years 1775 and 1790. The electoral body in Łęczyca employed a high threshold of wealth in respect to the candidates. The deputies belonged to a narrow wealth elite of the region. Almost a half of them represented the financial status characteristic of only 1,2% of the entire noblemen's population in the above-mentioned area.

³³ Dla porównania można przytoczyć cenzus zastosowany na sejmiku łęczyckim w dwu aktach wyborczych w okresie Sejmu Wielkiego. W dniu 8.02.1790 r. wybrano komisarzy cywilno-wojskowych. O stanie majątkowym jednego z nich brak danych. Natomiast pozostałych 15 legitymowało się dość wysokim cenzusem majątkowym, przeciętnie posiadali bowiem 2,2 wsi. Już po uchwaleniu prawa o sejmikach i zreformowaniu sądownictwa ziemskiego odbyły się wybory na sejmiku lutowym w 1792 r. Do nowych funkcji sędziowskich wybrano wówczas 57 osób – 10 komisarzy granicznych, 14 sędziów granicznych oraz 30 osób stanowiących jurysdykcję ziemiańską, ponadto 3 pisarzy aktowych. Z grona tego nie można na podstawie tabeli podymnego ustalić stanu posiadania 14 osób. W przypadku pozostałych zastosowany w praktyce cenzus majątkowy wynosił 2,7 wsi. Najwyższym cenzusem legitymowali się komisarze graniczni – przeciętnie posiadali 4,5 wsi. AGAD, ŁGObl. 139, k. 96–97; 145, k. 119–124; ŁGVaria 11.